

СИНТАКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ МОВИ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ЗМІ

У статті проаналізовано складні іменники спортивної тематики за синтаксико-семантичною класифікацією. Визначено ендо- та екзоцентричні композити. Встановлюються ознаки детермінативних складних іменників та їхні найпродуктивніші ініціальні та фінальні компоненти. Екзоцентричні композити, як утворення з метафорично переосмисленими компонентами класифікуються за різними принципами. Виокремлюються деякі особливі типи ідіоматичних складних іменників спортивної тематики.

Ключові слова: *детермінативний композит, ініціальний та фінальний компоненти, екзоцентричний композит, ідіоматичне утворення, метафорично переосмислений компонент.*

Постановка проблеми. Синтаксико-семантична класифікація є однією з визнаних у мовознавстві класифікацій складних іменників. Відповідно до неї виділяють три типи композитів та їх поділ на дві великі групи – ендо- та екзоцентричні складні утворення. Останні завжди були у центрі уваги мовознавців (їм присвячені розділи в роботах Л. А. Кухар, М. Д. Степанової, В. Фляйшера, а також праці О. Л. Бліки, О. Г. Васильєвої, М. Д. Каракотової, Н. В. Нагамової).

Мета розвідки полягає у вивченні складних іменників спортивної тематики, вибраних із сучасних німецьких спортивних газет та журналів, відповідно до їх синтаксико-семантичної класифікації.

Виклад основного матеріалу. Поділ складних слів на детермінативні (означально-підрядні), імперативні імена (посесивні, присвійні) та копулятивні (сурядні або еквіполлярні) відбувається за синтаксико-семантичною класифікацією [1: 116].

1. Детермінативні іменники – це складні слова, в яких перший компонент визначає другий, тобто при поєднанні слів з'являється відношення підрядності. Такі слова включають два компоненти – означуване і означальне – *Boxwelt, Kampfhälfte, Pausenpfliff*. Більшість іменників нашої вибірки саме детермінативні утворення.

2. У посесивних композитах, як і у детермінативних складних іменниках, існує підрядний зв'язок, але їх зміст не є зрозумілим із сукупності значень їх компонентів.

До цього типу складних іменників зараховуємо слова, один або більше компонентів яких реалізують своє вторинне значення (метафорично переосмислені): *Monster-Abschlag, Abwehrchef, Fußball-Schwergewicht* [2: 193].

3. Копулятивні іменники – це складні слова, які складаються з двох або більше компонентів тієї ж категорії, вони перебувають у відношеннях координації (сурядності). Складові частини цих утворень семантично еквівалентні. Приклади складних іменників такого типу у нашій вибірці відсутні.

Традиційно детермінативні та копулятивні складні іменники вважаються ендоцентричними. Це такі слова, зі значення чиїх БС зрозуміле значення всього складного іменника. До екзоцентричних складних утворень зараховують присвійні складні слова, чиє значення не можна визначити безпосередньо із значень БС [3: 151]. Деякі мовознавці розглядають їх як складні утворення неідіоматичного типу (слова з прозорою вмотивованістю), тобто такі, значення яких представляють просту суму значень їхніх компонентів та складні утворення ідіоматичного типу (слова з частковою або прихованою вмотивованістю – метафоричний різновид композиції), значення яких не виводиться зі значень слів, що їх складають [4: 73].

Аналіз матеріалу показує, що значна кількість атрибутивних складних утворень побудована за схемою означальне + означуване (*Kapitänsrolle*). При цьому значення складного іменника виводиться з семантики складових: *Weltmeister-Gürtel – Gürtel des Weltmeisters, Etappensieger – Sieger der Etappe, Traditionsclub – der traditionelle Klub* і т. п. Це слова з прозорою семантикою.

Детермінативні складні іменники німецької мови розглядають в лінгвістиці як одиниці, в яких значення другого компонента уточнюється, пояснюється значенням першого компонента. Детермінативні іменники передбачають:

1. Нерівність складових компонентів (*Wintertransfer – Transfer wann? – im Winter*);
2. Встановлення граматичної категорії всієї одиниці за останнім складовим компонентом (*die Welt + der Sport = der Weltsport*);

3. Закріплену позицію БС, порушення якої призводить до зміни лексичного значення одиниці або повної втрати цього значення (*Tischtennis – Tennistisch, Frauenfußball – Fußballfrauen*) [5: 33].

Серед детермінативних складних іменників спортивної тематики звертають на себе увагу такі, чиї перші або другі БС утворюють цілі серії або ряди (*Reihen- або Serienbildung*) [3: 143–144].

Найбільш продуктивними ініціальними компонентами, крім назв видів спорту (*Fußball*datenflut, -herrlichkeit, -Moment; *Handball*szone, -wunder, -prozess; *Golf*spiel, *Welt*rangliste, Match; *Tennis*jahr, -karriere, -turnier; *Ski*-Klasse, -Ressort, -Test) виступають такі слова:

*Sport*betrieb, -beziehung, -entwicklung, -gymnastik, -hilfe, -kreis, -land.

*Tor*erfolg, -beteiligung, -bereich, -gelegenheit, -leute, -instinkt, -rekord.

*Spiel*analyse, -anlage, -beobachtung, -berechtigung, -betrieb, -kreis, -rhythmus.

*Ball*besitz, -eroberung, -kontakt, -sicherheit, -verlust, -wechsel, -zauberer.

*Saison*arbeiter, -beginn, -debüt, -einsatz, -ende, -niederlage, -pleite, -verlauf.

*Transfer*liste, -recht, -spiel, -finale, -thema, -periode, -markt.

*Abwehr*aufgabe, -chance, -linie, -spiel, -strategie, -verband, -zentrum.

Серед фінальних компонентів, що утворюють найчисельніші словотвірні ряди виділяється продуктивністю лише слово *Spiel*:

-*spiel*: *Abwehr*-, *Fortuna*-, *Gruppen*-, *Haupt*trunden-, *Rettungs*-, *Sturm*-, *Umschalt*-, *Zuschauer*gewinn-

Екзоцентричні іменникові композити, або складні іменники ідіоматичного типу, на відміну від ендоецентричних утворень, не лише називають предмет, але й описують та характеризують його через асоціативний зв'язок з іншим предметом. Емоційність таких слів дозволяє журналісту передати не лише спортивну подію, а і його враження, ставлення до неї. Аналіз складних іменників з метафорично переосмисленим складником полягає у визначенні джерела їхньої мотивації та виокремленні їхніх класифікаційних груп.

Слід зазначити, що в германістиці не існує єдиного погляду на екзоцентричні складні іменники (метафоричний тип композиції) [6: 78]. Уже сам відбір досліджуваного матеріалу різними авторами не вирізняється єдиним підходом. Відсутні чіткі критерії відбору одиниць для аналізу. Проблема полягає в тому, що в більшості випадків словотворчі структури розглядаються поза контекстом вживання. Проте, метафоричні складні слова представляють собою неоднорідний пласт лексики, оскільки метафорично переосмислюватися може будь-який із їх компонентів або все складне слово, тобто розуміння метафоричності та змісту залежить у цьому випадку від взаємодії значень обох компонентів і контексту, в якому функціонує мовна одиниця. Тільки в контексті вживання можна вважати складне слово *Sportler*duktus детермінативним складним утворенням (*почерк спортсмена*) або ж складним іменником з метафорично переосмисленим другим БС (*манера гри спортсмена*); так само: *Dauerbrenner* – це не *ніч, що довго утримує тепло*, а *футболіст, який може грати весь матч, не потребуючи заміни*; *Schräglage* – не *нахил*, а *загрозливе становище спортивної команди (може вилетіти із змагання) після поразки*.

Пояснення екзоцентричних утворень (а саме їх продуктивного підтипу – бахуврїхі) знаходимо у В. Фляйшера: "В екзоцентричному складному слові другий компонент не називає загальний термін: *Lang*bein не *Bein*, як *Holz*haus це *Haus*, але *eine Person, die lange Beine hat* і позначення *Person* не дано безпосередньо всередині складного утворення, а за його межами" [3: 125]. Загалом мова йде про найменування ознак, якостей людини.

Особливістю екзоцентричних слів німецької мови є неможливість трансформувати таке утворення в атрибутивне словосполучення з тими ж БС. Так, *Fußball*zwerg (*перифраза Гібралтару, коли ця країна брала участь у футбольному чемпіонаті*) не розкладається в синтаксичну конструкцію, оскільки іменник *Zwerg* у свідомості людини асоціюється з *карликом*. Неможливо трансформувати *Konter*-Nadelstich, оскільки складне слово позначає *болючу поразку у футбольному матчі у відповідь*, а не *укол голкою, як зустрічний удар*. *Tabellen*-Klettertour – це не *тур, учасники якого мають сходити на таблицю*, а *перемоги спортсмена (команди), за допомогою яких він (вони) піднімаються у турнірній таблиці*. До екзоцентричних відноситься досить чисельна група слів, у яких означувальне, семантичний центр, розуміється імпліцитно, формально воно не виражене. Іноді їх вважають складними іменниками з нульовим означувальним, оскільки воно знаходиться за межами сполучення [7].

Відповідно до зв'язку з вихідною фразою ідіоматичні утворення поділяються на такі:

1. Що прямо відображають початкову фразу: *Abfahrts*-Wahnsinn – *Wahnsinn, der die Sportler bei der Abfahrt umfängt*.

2. Що мають асоціативні зв'язки з початковими словосполученнями: *Keller*kinder – *команди на останньому місці в спортивному рейтингу*.

3. Значення яких не виводиться із семантики їх БС: *Herren*fahrer – *учасник автомобільних гонок на власному автомобілі*.

Певні БС ідіоматичних складних іменників можна об'єднувати за ознаками: надприродне і жахливе (*Tor*-Phantom, *Abstieg*sgespenst, *Abwehr*-Albtraum), фізичні потреби організму (*Sieg*eshunger, *Titel*hunger, *Fußball*-Durststrecke).

Складні іменники з метафорично переосмисленими компонентами поділяємо на [8: 15]:

1. Складні іменники, в яких джерелом метафоризації виступає другий компонент, а перший може бути використаний замість усього компонента, за умови втрати образності: *Tennis*zirkus, *Tisch*tennis-Liebhabe*rei*.

2. Складні іменники, в яких перший компонент є джерелом метафоричного образу, а другий може бути використаний замість усього слова: *Vollgas-Sieg*, *Betonfußball*.

Експресивні назви осіб утворюються з використанням метафорично переосмислених складників, які відповідають таким типам метафори:

1. Перенесення назви тварини на людину: *Trainerfuchs*, *Tour-Pechvogel*, *Kampfstier*.
2. Перенесення за функцією / дією: *Defensivreihe*, *Brückenspieler*, *Flügelflitzer*.
3. Перенесення за характером та / або поведінкою: *Handball-Maniac*, *Mittelfeld-Abräumer*, *Renntonster*.

Найбільшу групу серед утворень такого типу складають слова, БС яких вважаємо за Л. Ф. Рись **оцінними стереотипами**: *Klub-Ikone*, *Ski-Ikone*, *Sportikone*, *Fußball-Idol*, *Aufstiegsheld*, *Pokalheld*, *Fußball-König*, *Tor-König*, *Auswechsel-König*, *Einwechsel-König*, *Ski-Königin*, *Mittelfeld-Juwel*, *Sturm-Juwel*, *Snowboard-Legende*, *Torhüter-Legende*, *Box-Legende*, *Basketball-Legende*, *Korbjäger*, *Punktejäger*, *Doping-Jäger*, *Ersatz-Regisseur*, *Ex-Weltmeister-Regisseur*, *Jung-Regisseur*, *Konter-Flitzer*, *Flügelflitzer* [2: 171].

Деякі ідіоматичні слова є багатозначними і їхні значення іноді не мають між собою нічого спільного. Тому слова потрібно розуміти дослівно, складаючи значення всього слова із значень їхніх БС окремо, наприклад *Himmelsstürmer* – це не *tunan*; *idealіst*, а *нападник від Бога*; *Zufallstreffer* – не *сліпа куля*, а *випадково забитий гол*; *Spitzenspiel* – не (*техн.*) *радіальний проміжок різі*, а *гра за участю команд-чемпіонів*; *Engpass* – не (*економ.*) *дефіцит*, а *вузький пас, передача м'яча між футболістами команди-супротивника*; *Goldmacher-Position* – це не *позиція алхіміка*, а *позиція, з якої спортсмен мав змогу отримати золоту медаль*; *Achtungserfolg* – не *холодний прийом актора публікою*, а *перемога, що має привернути увагу (наприклад, перемога з рахунком 1:1)*; *Irrläufer* – не *лист, що доставлений не за адресою або корабель, що збився з курсу*, а *футболіст, який побіг у напрямку протилежному напрямку руху м'яча*.

У нашій вибірці присутні іменники, утворені на основі сталих та крилатих виразів. Вони також мають метафоричне значення:

1. *Spießrutenlauf* від *Spießruten laufen* (*зазнавати покарання батогами; відчувати на собі ворожі погляди*): *"Von der ersten Minute war das nicht nur ein Spießrutenlauf für Hakan, der Schiri hätte uns besser schützen müssen"*, *wetterte der Bayer-Sportdirektor nach dem 0:1*.

2. *Taktikspielchen* від *ein Spielchen machen* (*маленька гра; зіграти в карту*): *Guardiolas Taktikspielchen – So ein Spiel hatte Pep Guardiola in seiner Trainerlaufbahn noch nie erlebt. Der große Taktik-Tüftler, der sich vor jeder Partie haarklein auf den Gegner vorbereitet – ausgespielt von seinem Gegenüber Carlo Ancelotti*.

3. *Jazz-Wurf* від крилатого виразу *Basketball ist Jazz* (*ідеальний кидок м'яча у баскетбольну корзину*).

Висновки. Не викликає сумніву, що неідіоматичні композити складають значно більшу групу серед складних іменників спортивної тематики. Їх мотиваційна база формується на основі синтаксикоподібних структур, тому їх значення виводиться із значення їхніх БС.

Складні іменники ідіоматичного типу мають емоційно-оцінну насиченість, що накладає обмеженість на їх функціонування. Їх класифікація дозволяє зрозуміти глибинні семантичні відношення між компонентами композитів та простежити процеси метафоризації слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанова М. Д. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: Издательский центр "Академия", 2005. – 294 с.
2. Рись Л. Ф. Когнітивно-комунікативні особливості іменних композитів у німецькому медіа-дискурсі: дис. канд. філ. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови" / Рись Лариса Федорівна – Луцьк, 2009. – 249 с.
3. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Bartz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2007. – 382 S.
4. Смоляр Н. П. Дієслівні композити в сучасній німецькій мові: структура, семантика, прагматика: автореф. дис. канд. філ. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови" / Смоляр Наталія Петрівна – Л., 2010. – 20 с.
5. Altmann H. Wortbildung fürs Examen / H. Altmann, S. Kemmerling. – [2., überarb. Aufl.] – Göttingen: Vandenhöck & Ruprecht, 2000. – 203 S.
6. Селіванова О. О. Субстантивні композити у російській та українській мовах (еквівалентність, ономаціологічна структура, функціонування): дис. д-ра філ. наук: спец. 10.02.02 "Російська мова"; 10.02.01. "Українська мова" / Селіванова Олена Олександрівна – Черкаси, 1997. – 298 с.
7. Нагамова Н. В. Семантические особенности экзотрических сложных слов в немецком языке [Електронний ресурс] / Н. В. Нагамова // Вестник Ставропольского государственного университета – 2008. – Вып. 55. – С. 136–141. – Режим доступа: <http://vestnik.stavsu.ru/55-2008/14.pdf>.
8. Нагамова Н. В. Экзотрическое словосложение в немецкой обиходно-разговорной речи: автореф. дис. на соискание наук. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Нагамова Н. В. – Белгород, 2010. – 26 с.
9. Kicker online. Sportnachrichten [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kicker.de/>.
10. Sport Bild. Sportnachrichten [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://sportbild.bild.de/>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Stepanova M. D. Lexikologia sovremennogo nemetskogo jazyka [Lexicology of the Modern German Language] / M. D. Stepanova, I. I. Chernysheva. – [izd. 2e, ispr. i dop.]. – M. : Izdatelskij tsentr "Akademija", 2005. – 294 s.
2. Rys L. F. Kognitivno-komunikativni osoblyvosti imennykh kompozitiv u nimets'komu media-dyskursi [Cognitive-Communicative Peculiarities of Compound Nouns in German Media-Discourse] : dys. kand. fil. nauk : spets, 10.02.04. "Germanski movy" / Rys Larysa Fedorivna – Luts'k, 2009. – 249 s.
3. Fleischer W. Wordformation in the modern German language / W. Fleischer, I. Bartz. – [3d, unrev. ed.]. – Tübingen : Max Niemeyer Publishing House, 2007. – 382 p.
4. Smoljar N. P. Dijeslivni kompozity v suchasnij nimets'kij movi [Compound Verbs in the Modern German Language] : struktura, semantyka, pragmatyka : avtoref. dys. kand. fil. nauk : spez. 10.02.04. "Germanski movy" / Smoljar Natalija Petrivna – L., 2010. – 20 s.
5. Altmann H. Wordformation for exam / H. Altmann, S. Kemmerling. – [2nd, rev. ed.] – Göttingen : Vandenhöck & Ruprecht, 2000. – 203 p.
6. Selivanova O. O. Dijeslivni kompozity u rosijskii ta ukrajinskii movakh (ekvivalentnist', onomasiologichna struktura, funkcionuvanna) [Compound Verbs in the Russian and Ukrainian Languages (Equivalence, Onomasiological Structure, Functioning)] : dys. dr. fil. nauk : spez. 10.02.02. "Rosijska mova"; 10.02.01. "Ukrains'ka mova" / Selivanova Olena Oleksandrivna – Cherkassy, 1997. – 298 s.
7. Nagamova N. V. Semanticheskiye osobennosti ekzotsentricheskikh slozhnykh slov v nemetskom jazyke [Semantic Features of Exocentric Compound Verbs in the German Language] [Elektronny resurs] / N. V. Nagamova // Vestnik Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta [Stavropolsk State University Journal]. – 2008. – Vyp. 55. – S. 136–141. – Rezhym dostupu : <http://vestnik.stavsu.ru/55-2008/14.pdf>.
8. Nagamova N. V. Ekzotsentricheskoje slovoslozhenije v nemetskoj obikhodno-razgovornoj rechi [Exocentric Word Formation in German Spoken Language] : avtoref. dys. kand. fil. nauk : spets. 10.02.04. "Germanskje jazyki" / Nagamova N. V. – Belgorod, 2010. – 26 s.
9. Kicker online. Sportnews [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.kicker.de/>.
10. Sport Bild. Sportnews [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu : <http://sportbild.bild.de/>.

Радзион В. М. Синтаксико-семантическая классификация сложных существительных языка современных немецких спортивных СМИ.

В статье проанализированы сложные существительные спортивной тематики за синтаксико-семантической классификацией. Определяются эндо- и экзоцентрические композиты. Устанавливаются признаки детеминативных сложных существительных и их самые продуктивные инициальные и финальные компоненты. Экзоцентрические композиты, как образования с метафорически переосмысленными компонентами, классифицируются по разным принципам. Выделяются некоторые особенные типы идиоматических сложных существительных спортивной тематики.

Ключевые слова: *детеминативный композит, инициальный и финальный компоненты, экзоцентрическое сложное существительное, идиоматическое образование, метафорически переосмысленный компонент.*

Radzion V. M. Syntactic-Semantic Classification of Compound Nouns In the Language of Modern German Sport Media.

The article provides a detailed analysis of compound nouns in sports subject areas applying the syntactic-semantic classification. The composites are extracted from the newspaper and magazine texts of contemporary German sports journalism by the method of continuous sampling. Newspapers and magazines are the most popular in Germany and represent different regions of the country. The study is carried out in the structural method framework: the immediate constituent analysis, component and transformational analyses are being applied. Endo- and exocentric compounds (Boxwelt, Fußballzweig) are determined within the framework. The characteristics of determinative compound nouns (inequality and component fixed position) and the most productive of initial and final components (Fußball-, Sport- and -spiel respectively) are described. Exocentric composites are classified with respect to their relationship with the original sentence; formations with metaphorically redefined components (Brückenspieler, Rennmonster, Trainerfuchs) – with respect to a kind of metaphor. A special type of idiomatic compound nouns in sports subject areas – the composite, one of the components of which is an estimated stereotype (Ikone, Idol, Legende, König), is specified. The study has found that endocentric compound words are more productive than exocentric ones, due to the limited possibilities of functioning of the last-mentioned.

Key words: *determinative composite, initial and final components, exocentric compound noun, idiomatic formation, metaphorically redefined component.*